

ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 91.4 (091) + 91.4 (100)

Михайло ПОТОКІЙ

**ПІДКОРЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПОЛЮСУ У 1909 РОЦІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ
АБО ЗМАГАННЯ МІЖ Р. ПІРІ ТА Ф. КУКОМ
(ДО СТОРІЧЧЯ ПОДІЇ)**

У статті розглядається питання про змагання між американськими полярниками Робертом Пірі та Фредеріком Куком за першість у підкоренні Північного полюсу.

Ключові слова: Арктика, Північний полюс, штурмова група, проміжні табори.

На початок ХХ століття Північний полюс так і залишався непідкореним. До нього, як магнітом, притягувало десятки й сотні експедицій, однак до Північного полюсу до 1909 року так і не змогла дістатися жодна полярна експедиція. Найуспішнішою була експедиція відомого норвезького полярного дослідника і вченого Фрїтьофа Нансена, який у 1895 році на судні “Фрам” дрейфував у Північному Льодовитому океані. 14 березня, коли судно перебувало на 84° пн. ш. і 101°55' сх. д., Ф. Нансен разом із Ф.Х. Йогансенем вирушив у бік Північного полюсу для проведення наукових досліджень і його підкорення.

Чим далі на північ просувалися учасники пішохідного походу, тим важче було йти кригою. Шлях перекривали величезні тороси, вільна вода, крижини з обривистими краями, замасковані тріщини. Супутники дуже часто провалювалися під лід, а величезні водні простори часто зупиняли полярників на кілька годин. Майже щодня Ф. Нансен робив розрахунки. Незабаром він зрозумів, що до Північного полюсу йому та його товаришеві не дістатися. Собаки вибилися із сил, Нансен став помічати, що самі вони починають здавати, а тому вирішив не ризикувати, а повернути назад. Головне – повернутися додому з тим, що вже досягнуто, ніж ризикувати заради рекорду.

8 квітня норвежці дійшли до 86°39'06" пн. ш. (за підрахунками Нансена, – 86°14' пн. ш.), на 3° північніше від усіх попередніх експедицій, і були зупинені непрохідними торосами. Вони не дійшли до полюсу 419 км.

Іншим був шлях до Північного полюсу американського полярного дослідника й мандрівника Роберта Едвіна Пірі (Reagu; народився 6 травня 1856 року в місті Крессон-Сіті, штат Пенсільванія), який вже встиг у 1886 року побувати на Гренландії, піднятися на її льодовиковий щит на висоту до 2 400 метрів, 1891 році знову побувати на тій же Гренландії, здійснити ряд успішних розвідувальних санних походів з метою пошуків найоптимальнішого шляху до головної мети свого життя – Північного полюсу. Під час одного з походів він отримав значну травму ноги. Тільки високий професіоналізм і мистецтво лікаря експедиції Фредеріка Кука – майбутнього суперника Роберта Пірі в його “змаганні” за Північний полюс – поставило Р. Пірі на ноги.

Перший маршрут Роберта Пірі через північно-західний кут Гренландії й географічні відкриття зробили його популярним серед полярних дослідників. Р. Пірі вміло скористався цим для збирання коштів серед багатих меценатів для наступної експедиції на льодовий щит Гренландії.

У 1892 р. у своєму звіті Філадельфійській академії наук Р. Пірі характеризував доктора Фредеріка Кука як невтомного дослідника незвичного народу, серед якого йому довелося жити, – ескімосів. Пізніше Ф. Кук написав статтю про свої етнографічні вишукування і попросив Пірі опублікувати її, оскільки ще до початку експедиції був пов'язаний із Пірі договором. Та Роберт Пірі відмовив Ф. Кукові.

У 1894 році Пірі на судні “Фалкон” здійснив нове плавання до північно-західних берегів Гренландії. Узимку він здійснив маршрут фіордами на захід від своєї зимової бази, а навесні 1895 року вийшов на берег Північного Льодовитого океану. Нова мета, вперше чітко обгрунтована Пірі, допомогла створити навесні 1898 року із його багатих покровителів напівофіційну організацію – “Арктичний клуб Пірі”, члени якого повинні були допомогти Роберту Пірі підняти зоряно-смугастих прапор США на Північному полюсі.

Улітку 1898 року експедиція Р. Пірі на паровій яхті “Віндвард” увійшла в протоку Сміт. Вихідною базою для походу на полюс Р. Пірі намітив затоку Леді-Франклін. Та важкі льодові умови заставили учасників зупинитися і стати на зимівлю на 150 миль південніше від запланованого пункту.

Спорядження для походу до полюса довелося привезти на собаках взимку. У страшні морози, на початку січня 1889 року, готуючи похід на Північний полюс, Пірі в період полярної ночі вирішив організувати допоміжний склад продовольства. Його загін тиждень пробивався до затоки. Коли ж санна партія прибула туди, Пірі відчув, що безнадійно відморозив ноги. 11 днів везли учасники походу свого керівника на нартах, а самі рухалися пішки. Вони подолали 250 миль і вийшли до місця зимівлі судна. На судні корабельний лікар Томас Дедрік ампутував 8 пальців на ногах Пірі.

Та й цей випадок не зламав волі й упертості Пірі: ще тієї зими, через місяць, він приступив до підготовки нового походу, брав участь у санних походах в затоку (більшу частину своїх походів він здійснив, сидячи на санях). Пірі був безпощадний до себе і оточуючих, не любив, коли його супутники проявляли самостійність, коли мали свою думку, відмінну від його думки. Обмороження Пірі пояснюється тим, що він хотів випередити норвезького дослідника і мандрівника Отто Свердруп.

Через нещастя із Пірі облаштування вихідної бази для походу на полюс затримувалося. Тоді полярник вирішив відкласти похід на наступний рік, а навесні 1899 року здійснив розвідку північно-гренландського узбережжя. Він досяг тут мису Вашингтон (під $83^{\circ}23'$ пн. ш.), відкритого ще в 1881 році. Цей мис вважався тоді найпівнічнішим мисом Гренландії. Цей пункт Пірі взяв за можливу вихідну точку при поході до полюсу. Улітку того ж року в протоку Сміт увійшло ще одне судно – “Діана”, споряджене із додатковим вантажем від керівництва Арктичного клубу.

Р. Пірі залишився в Арктиці ще на два роки. У 1900-02 рр. невелика експедиційна партія Пірі дослідила на собачих упряжках північне узбережжя Гренландії і Землі Гранта (північна частина острова Елсмір). На узбережжі Гренландії, вздовж протоки Сміт Пірі пройшов ще далі на схід, ніж навесні 1899 року, досяг справжнього на Землі Пірі (сам дав цю назву цій частині Гренландії) найпівнічнішого мису цього острова (під 83° пн. ш.), якому присвоїв ім'я Морріса Джесепа, на той час президента Арктичного клубу Пірі. Він вперше дослідив увесь північний берег Гренландії, зокрема півострів, згодом названий Землею Пірі, і встановив, що Гренландія – острів.

Таким чином, Роберт Пірі провів в Арктиці без перерви майже чотири роки. В цей період експедиція нанесла на карту головні обриси північних берегів Гренландії та Землі Гранта. В цьому велика заслуга Пірі.

У середині 1900 року Пірі вперше відважився відірватися від суходолу і вийшов на північ – в Північний Льодовитий океан. Пробираючись торосистим льодом у густому тумані, партія Пірі вийшла до широкого розводдя і повернула назад. Навесні 1901 року Пірі повернувся на “Віндвард”, який потрапив у льодовий полон поблизу ескімоського поселення Ета.

Улітку Арктичний клуб надіслав на допомогу Пірі судно “Ерік”. На ньому прибув доктор Ф. Кук, якого керівники Арктичного клубу попросили надати допомогу важко хворому Пірі. Кук оглянув ноги Пірі із ампутованим пальцями і порадив йому повернутися на судні “Віндвард” в США, в Нью-Йорк. Та Пірі не прислухався до порад Кука. Він залишився в Арктиці ще на одну зиму.

Навесні 1902 року Р. Пірі здійснив ще одну спробу приблизитися до заповітної мрії. Він вирушив на північний схід від протоки Сміт, перебрався на узбережжя Землі Гранта і від мису Гекла у супроводі постійного супутника останніх походів – темношкірого слуги Хенсона – і чотирьох ескімосів на шести санях відправився на північ. Через шість днів на цьому шляху їх застала страшна заметіль. Перечекавши негоду, полярники вирушили далі, але зустріли зону широкого розводдя на $84^{\circ}17'$ пн. ш., через що змушені були повернути назад. У розпачі Роберт Пірі записав у щоденнику від 21 квітня 1902 року, що його гра завершена, мрія загинула, він не може виконати неможливе.

Та це була хвилина слабкості видатного полярника, скоріше перерва, а не відмова від підкорення полюсу. У серпні 1902 року Пірі повернувся в США, де став готуватися до нової експедиції. І на цей раз йому допомогли багаті друзі. На їх кошти було збудоване нове судно, здатне пройти у льодах далі на північ, аніж інші судна до цього. Судно отримало назву “Рузвельт”, на честь тодішнього президента США Теодора Рузвельта.

Навесні 1905 року Пірі знову вирушив в Арктику. Нове судно повів досвідчений капітан Боб Бартлетт. Він раніше служив помічником капітана на “Віндварді”. Того року льодові умови були кращими, аніж у попередні роки, тому суднові вдалося пройти через всі протоки між Гренландією та Землею Елсміра (острів Елсмір) і вийти в море Лінкольна (Північний Льодовитий океан). Судно поставили поблизу мису Шерідан (Земля Гранта) – значно північніше від затоки Леді-Франклін. На судні з мису Йорк, розташованого південніше, були доставлені 20 собак, 50 ескімосів – ціле поселення із жінками, дітьми, зі всім майном.

Тепер Пірі вирішив ґрунтовніше забезпечити успіх експедиції, використовуючи систему допоміжних загонів. Ці загони на першому етапі прокладали шлях, створювали продовольчі бази, а коли виконали цю роль, поверталися назад, а голова невелика партія йшла цим шляхом, зберігаючи свіжі сили й готуючись до останнього вирішального кидка до кінцевої мети.

Р. Пірі писав про це як про розроблену ним самим нову систему походів, називаючи її “системою Пірі”. Та нічого нового в цій системі не було. Її запропонував російський полярний дослідник Фердинанд Петрович Врангель ще в першій половині XIX століття. Цього способу притримувалися жителі Крайньої Півночі – чукчі, ескімоси, алеути – при пересуванні на великі відстані, а потім і багато європейських полярних дослідників.

Навесні 1906 року учасники експедиції, використовуючи собачі упряжки, створили вихідну базу на мисі Гекла. Спочатку на північ вирушили допоміжні партії. Полюсна партія під керівництвом самого Р. Пірі залишила берег материкової бази 6 березня 1906 року. Через кілька днів шляху їм почали зустрічатися невеликі тріщини й розводдя, але їх вдавалося обходити. 26 березня, на двадцятий день шляху Північним Льодовитим океаном, мандрівники зустріли широке нездоланне розводдя. Пірі назвав його Великим розводдям чи Гудзоною річкою. За визначеннями Пірі, це місце знаходилося під 84°38' пн. ш. Мандрівників відносило разом із крижиною на схід. Допоміжні партії відстали. Шість днів передовий загін очікував, коли розводдя замерзне, і тільки 2 квітня із великим ризиком перебрався через нього тоненькою кригою.

Далі на північ із Пірі пішли слуга Хенсон і шість ескімосів. Керівникам допоміжних партій Пірі залишив у сніговій хатині записку із вказівкою наздогнати його, якщо вони зможуть подолати Велике розводдя. Якщо це буде ризиковано для їхнього життя, то вони повинні повернутися назад. 6 квітня загін Пірі зупинила жорстока пурга, яка стихла тільки 13 квітня. Стало зрозуміло, що покладатися на допоміжні групи безглуздо, що й цього разу не судилося побувати на полюсі. Тоді Пірі вирішив хоча б повторити рекорди Нансена й Абрुцці.

21 квітня 1906 року партія досягла 87°06' пн. ш. – це був рекорд для того часу. В своїй книзі про експедицію 1906 року під назвою “Ближче за всіх до полюса” Пірі писав, що, коли побачив змучені й спотворені обличчя своїх товаришів, скелети собак, обтягнуті шкірою і майже пусті сани, він зрозумів: настала межа можливого. Необхідно було повернути назад. А до полюса залишалось всього 320 кілометрів.

Спочатку партія поверталася старими слідами. Потім вона наштовхнулася на новий слід і незабаром неподалік від суходолу зустрілася із однією з допоміжних партій, яка поверталася на берег. Однак потрапили вони не на Землю Грата, звідки вийшли, а північний берег Гренландії. Їх весь час відносило разом із кригою на схід. Продовольство закінчувалося. Мандрівникам загрожував голод. На березі полярникам вдалося вбити кількох мускусних биків. Це був перший випадок, за словами Пірі, коли він серйозно занепокоївся за своє життя та життя своїх товаришів. Однак, вполювавши биків, мандрівники врятувалися від голодної смерті й щасливо повернулися на судно на мисі Шерідан.

Здавалося, що Пірі припинить свої спроби досягнути Північного полюса. Йому йшов 50-й рік. Та він вперто не хоче миритися із невдачами. Він володів залізною волею, спрямованістю, витримкою і не відмовився від своєї мети.

Восени 1906 року експедиція повернулася в США. На батьківщині Р. Пірі очікувала слава, пошесті, як підкорювача найпівнічніших меж Арктики. Президент США Теодор Рузвельт нагородив його медаллю за досягнення рекордної північної точки. При зверненні до Пірі Т. Рузвельт сказав, що полярник здійснив великий подвиг, прославив США і все людство. Така оцінка діяльності надихнула Пірі на нові дослідження. Він розпочав підготовку до нової експедиції.

З роками плани підкорення полюса змінювалися. Він Пірі прийшов до думки, що необхідно створити допоміжні партії, які прокладали б дорогу в торосах, будували б іглу, закидали б якомога північніше запаси продовольства, зберігали б сили основного загону для вирішального марш-кидка до полюса.

Р. Пірі знову отримує допомогу від багатих меценатів із Арктичного клубу. Сам президент Теодор Рузвельт назвав його національною надією. У віці 53 роки, у 1908 році, Пірі знову відправився в Арктику. Це була його остання експедиція, яка завершилася успіхом.

У кінці лютого 1909 р. величезний караван зібрався на мисі Колумбія: 24 полярників на чолі з Р. Пірі, у тому числі семеро європейців. У похід із собою брали 133 собаки, які були запряжені у 19 нарт. Європейців супроводжував невеликий загін ескімосів. 1 березня після ретельної підготовки Пірі

пішов від мису Колумбія у рішучий наступ на Північний полюс. Сам Пірі йшов у ар'єгарді. Йому належало пройти 766 кілометрів дуже важкої льодової дороги. Супутники Пірі повинні були прокладати для його штурмової партії шлях на північ і будувати на цьому маршруті ряд проміжних таборів.

Рух на північ був повільним. Собачі упряжки важко просувалися вперед через затори льоду, пухкий сніг, ділянки вільної від льоду води, тріщини на крижинах. Близько 85° пн.ш. останній допоміжний загін повернув назад. Роберт Пірі із 5-ма помічниками на 5-ти санях вирушив у напрямку до Північного полюса, до якого залишалося 246 км.

Від точки за 133 кілометри від полюса він відправив назад капітана Барлета, керівника передового загону, не бажаючи ділити із ним, єдиним білим, славу першопродіця. На полюс Пірі супроводжували 4 ескімоси та темношкірий слуга-охоронець Мет Хенсон.

6 квітня 1909 р., за розрахунками самого Р. Пірі, він досяг точки Північного полюса. Щоб переконатися в цьому, він 30 годин їздив вздовж і впоперек всією приполюсною областю. Проміри глибин (невідомо, як і чим Пірі виконав ці роботи) показали, що море поблизу полюса має глибину не менше 2 750 м. Назад до базового табору мандрівники пройшли із короткими зупинками, а 6 вересня Пірі повідомив на увесь світ про свій успіх.

Однак за 5 днів до цього американський лікар Ф. Кук, також учасник ряду арктичних та антарктичних експедицій, в тому числі учасник експедицій Пірі в 1891-92 рр., заявив, що ще за рік до цього, 21 квітня 1908 року, йому вдалося досягнути точки Північного полюса.

Розгорівся скандал – безпрецедентний в історії географічних відкриттів. Багато разів питання про пріоритет відкриття Північного полюса розглядався на засіданнях спеціальної комісії і навіть в Конгресі США. У суперечці брало участь багато відомих і авторитетних спеціалістів.

Ф. Кук написав навіть листа президенту США. Однак на бік Р. Пірі став Арктичний клуб і більшість відомих та авторитетних людей, серед яких були президент Американського природничо-історичного музею, президенти ряду банку США, залізничний магнат, власник газети та багато інших. Упродовж багатьох років вони фінансували експедиції Пірі, робили ставку на нього, а тому всі безапеляційно підтримали Р. Пірі.

Фредеріка Кука звинуватили у подачі брехливих відомостей, хоча й не могли їх повністю заперечити. Ф. Кук, який не був морально готовий до несправедливих звинувачень, виправдовувався невміло, просто не розуміючи, як можна не вірити його очевидним фактам.

У 1911 році після тривалих дебатів нижня палата Конгресу США прийняла резолюцію, яку підписав і президент США. Р. Пірі присвоювалося звання контр-адмірала і від імені Конгресу виражалася подяка за його арктичні дослідження, що завершилися підкоренням Північного полюса.

Далі виникли сумніви у тому, чи насправді побував на полюсі Р. Пірі? Як показала додаткова перевірка його астрономічних вимірювань, він побував у безпосередній близькості від Північного полюса – в точці під 89°55' пн.ш.

Подорожні записи Роберта Пірі викликають дуже багато запитань. По-перше, "полюсні" фотографії, представлені Пірі як доказ його перемоги, були зроблені не на полюсі. По-друге, темп його руху в напрямку до полюса викликає також сумніви. У 1906 р. Пірі рухався із середньою швидкістю до 26 кілометрів на добу, Фредерік Кук на своєму шляху до полюса проходив у середньому за добу до 27,6 кілометрів, капітан Барлетт, повертаючись на мис Колумбія, – майже 29 кілометрів. Пірі подолав відстань від місця останнього допоміжного табору до полюса і повернувся на мис Колумбія за 18 діб, тобто повинен був проходити по 50 кілометрів на добу. Така швидкість в умовах Арктики є неймовірною.

Дослідник Теон Райт детально проаналізував всі документи й матеріали, що відносяться до історії суперечки між Пірі та Куком, і прийшов до висновку, що Пірі ніколи не був на Північному полюсі, а його повідомлення про свій похід – суцільна містифікація.

Проявивши мужність, наполегливість у досягненні мети, Пірі не захотів признати своєї поразки. Показово, що, повернувшись на судно, він не захотів навіть повідомити учасників експедиції про досягнення Північного полюса. Очевидно, план містифікації записів виник лише тоді, коли Пірі довідався від ескімосів про успіх свого суперника – Ф. Кука. Можливо, що Пірі сподівався повторити спробу досягнути мети наступного року. Однак повідомлення суперника стала для Пірі повною несподіванкою, крахом всіх його планів.

Р. Пірі помер у Вашингтоні після тривалої хвороби.

Інший учасник полюсної епопеї – Фредерік Альберт Кук (Cook; 1865-1940) був лікарем і

учасником не однієї полярної експедиції. За його твердженням, він досяг точки Північного полюсу 21 квітня 1908 року.

Народився Ф. Кук на маленькій фермі поблизу Каллікуна, на річці Делавер. Був наймолодшою, п'ятою дитиною в сім'ї. Коли йому було 5 років, помер його батько. У віці 13 років Кук вже працював на склозаводі, а після того, як сім'я переїхала в Бруклін, брався за будь-яку роботу. Щоб відвідувати заняття на медичному факультеті Колумбійського університету, він заробляв гроші, розносячи молоко.

Інтерес до Арктики й арктичних досліджень виник у нього випадково: він прочитав оголошення у газеті "Бруклін стандарт юніон" про набір добровольців у Північно-Гренландську експедицію, а також прочитав книгу Елайша Кейна про Арктику. Він прийняв тверде рішення вирушити в Гренландію. Відгуки самого Р. Пірі в перші роки їхньої спільної роботи, а також інші авторитетні джерела говорять, що Кук був прикладом ідеального арктичного дослідника. Він мав високий зріст, був міцної статури і дуже витривалим у важких арктичних походах.

Після походу в Гренландію Ф. Кук повернувся до медичної практики в Брукліні. На прохання друзів він вирішив написати статтю про свої етнографічні дослідження. Для цього йому прийшлося просити дозволу Пірі, оскільки він був пов'язаний із тим певними договірними зобов'язаннями. Пірі відповів відмовою. Кук одразу ж вийшов зі складу експедиції. Шляхи американських мандрівників надовго розійшлися.

Ф. Кук не втратив інтересу до Арктики. Він здійснив дві короткі екскурсійні експедиції до берегів Гренландії. У 1897-99 рр. він брав участь у бельгійській (із інтернаціональним складом) морській експедиції у високі південні широти на судні "Бельжіка". Експедиція працювала спочатку на Південних Шетландських островах, далі досліджувала "Землю Палмера", біля північної частини Антарктичного півострова (група островів, серед яких – Антверпен, Брабант та ін., – група, відділена від півострова протокою Жерлаш, об'єднана назвою архіпелаг Палмер).

Далі "Бельжіка" пройшла на південний захід, у море Беллінсгаузена, де 10 березня 1898 р. вмерзла у лід і розпочала дрейф, який тривав 13 місяців. Екіпаж провів у антарктичних водах зимівлю, дрейфуючи у льодах південніше острова Петра I, між 70° і 71° пд.ш. і 80° і 95° зах.д. У кінці березня 1899 р. судно звільнилося із льодового полону і пішло на північ. Це була перша в історії зимівля в антарктичних водах високих широт.

Експедиція не була готова до зимівлі і перебувала на краю загибелі. У роботі цієї експедиції брав участь Руал Амундсен. Тільки він і доктор Кук зберегли витримку і волю до життя. Вони полювали на пінгвінів і тюленів. Всі учасники експедиції хворіли на цингу, двоє збожеволіли, один незабаром помер, начальник експедиції та капітан у відчаї написали заповіти. Керівництво експедицією перейшло до Р. Амундсена, який разом із Ф. Куком поставив всіх на ноги. Лікар Кук заставив щоденно всіх їсти свіже м'ясо – пінгвінати́ну й тюленя́тину, які викликали відразу у гонорових подорожуючих і дослідників – учених, матросів і членів команди. Антарктичної весни Кук організував роботи із звільнення судна із льодового полону. Після закінчення експедиції Кук був нагороджений бельгійським орденом Леопольда – єдиний зі всіх учасників небельгійського походження.

У 1906 р. Ф. Кук уперше в історії здійснив сходження найвищу вершину Північної Америки – гору Мак-Кінлі в центрі Аляски, висота якої сягає 6 194 метри. Але, на жаль, сучасники поставили цей подвиг під сумнів, доводячи, що цей маршрут неможливо пройти тільки з мотузкою та кригору́бами, і що Кук – ошуканець та брехун. Тільки недавно російські альпіністи спеціально пройшли цей шлях, описаний першовідкривачем, зберігаючи такі самі умови, і довели, що Фредерік Кук дійсно був на Мак-Кінлі, повернувши цій великій людині її заслужену славу.

Однак, у той час Кук задався метою підкорити Північний полюс. У серпні 1907 р. він прибув морем у маленьке поселення на гренландському узбережжі протоки Сміта, де провів зиму. Полюсна експедиція Кука народилася без будь-якої шумної кампанії. На гроші багатого спортсмена Джона Р. Бредлі президент Клубу дослідників Ф. Кук організував мисливську експедицію, не афішуючи своїх подальших намірів. Він сподівався дістатися до Північного полюса разом із двома супутниками-ескімосами, маючи 2 нарти і 26 собак.

Нарти Кука мали 50 фунтів (20 кг); він взяв із собою складного парусинового човна, що давало йому можливість долати відкриті від льоду ділянки. Деталі човна були використані як деталі нарт, парусинова обшивка служила підстилкою для спальних мішків. Майже кожен предмет мав подвійне призначення. Полюсний план Кука був розрахований на повну мобілізацію людських ресурсів, а сам

Кук узяв із собою тільки найнеобхідніше спорядження.

У кінці зими 1908 р. (19 лютого) на чолі загону із 11 чоловік на нартах, запряжених собаками, Фредерік Кук вирушив на захід, через острови Елсмір і Аксель-Хейберг, організувавши на проміжних базах продуктові склади. Через місяць, 16 березня, із двома супутниками-ескімосами на двох санях, запряжених собаками, він вирушив на північ. 22 березня загін підійшов до великого розводдя серед пакового льоду, про існування якої в цьому районі не знали. Подолавши розводдя молодим льодом, експедиція пройшла на північ.

У кінці березня Кук досяг 85° пн.ш., а на заході побачив ознаки суші – “Земля Бредлі” (насправді – міраж). На початку квітня на широті 87-88° пн.ш. Кук звернув увагу на характер льоду – хвилястий (Кук перший точно і правдиво охарактеризував дрейфуючий льодовий острів). Уже 14 квітня загін досяг торосистого льоду, а 21 квітня – Кук досяг, за його словами, вершини Землі. Він користувався примітивним приладдям для визначення географічних координат, а тому із певною долею правди можна стверджувати, що він досяг району Північного полюсу. Після короткого відпочинку експедиція повернула назад.

У кінці червня Кук вияснив, що дрейфуючі крижини віднесли його групу на 185 км на захід від острова Аксель-Хейберг, де перебували продуктові склади. Кук встановив, що лід дрейфує в цьому районі в західному напрямі (ці дані були згодом підтверджені). Після тривалого і голодного переходу група досягла суходолу в районі острова Амунд-Рінгнес. У кінці літа група дісталася острова Девон, де провела частину зими на узбережжі острова під 84° пн.ш. поблизу мису Спарбо. Тут експедиція відновила сили, полюючи на мускусних биків (за допомогою рогатин, списів, лука, ременів) і білих ведмедів. На початку 1909 р. вона направилася на північний схід островом Елсмір і перетнула протоку Сміт на дрейфуючій крижині і повернулася до вихідного пункту у лютому.

В квітні 1909 р. Кук із супутниками досяг ескімоського поселення Ета, звідки на собаках вирушив на південь, в поселення Уперनावік, а звідти в кінці червня відплив на данському судні в Європу. 1 вересня 1909 р. із Шетландських островів Ф. Кук повідомив про підкорення ним Північного полюса. Через декілька днів прийшло повідомлення від Пірі.

У суперечках про пріоритет в досягненні полюса сили були нерівними. Кук – дослідник-одиначка. Єдиний, хто його підтримував, був Джон. Р. Бредлі, власник клубу й казино у Флориді. Заява Кука про досягнення ним полюса викликала сумнів. У пресі стверджувалося, що ескімоси, супутники Кука, ніби то заявили, що відійшли всього декілька десятків кілометрів від берега, де Кук зробив свої “полюсні” фотографії. Більше того, в пресі йшло відверте цькування Кука, ставилися під сумнів його попередні заслуги, зокрема першосходження на Мак-Кінлі. Кук вирішив відмовитися від подальшої боротьби за свій пріоритет і надовго виїхав із США. Він не з’явився на засідання Конгресу, де слухалася його “справа”.

Пізніше доктора Ф. Кука звинуватили в спекуляції “дугими” акціями (він організував нафтову компанію в Техасі) і засудили на 14 років каторжних робіт. За іронією долі, нафтові ділянки компанії згодом дали мільйонні прибутки, акції Кука не були “дугими”. Ф. Кук відбув 5 років заслання – з 6 квітня 1925 року по травень 1930. Незадовго до смерті, 4 серпня 1940 року він був повністю реабілітований.

Ф. Кука у свій час звинуватили у невмінні визначитися астрономічно на тій підставі, що на зворотному шляху він вийшов до землі набагато західніше, ніж розраховував. Через постійні тумани він не зміг тоді визначити своє положення за Сонцем. Тоді вважалося, що крижини поблизу північного узбережжя Гренландії, поблизу північного берега Землі Елсміра дрейфують із заходу на схід. Стверджували, що загін могло віднести тільки на схід, а не на захід, а тому звинуватили Кука у тому, що він видумав свої записи. Однак, пізніше було доказано, що дрейф крижин у цьому районі спрямований саме зі сходу на захід. Найсильнішим аргументом на користь Кука є рядки із його книги, де він описав “затоплений острів” між 87° і 88° пн.ш. Такі льодові острови без торосів утворюються на північ від Землі Елсміра. У 1908 р. про такі острови ніхто не знав і не догадувався про їхнє існування. У районі Північного полюсу Ф. Кук виміряв довжину тіні, яка у нього була постійною (тільки тут вона упродовж доби залишається постійною). Все було на користь Кука, однак ніхто не прислухався до цих аргументованих фактів. Аналіз записів Ф. Кука свідчить, що Кук був дуже близько від точки полюсу.

У 1965 р. портрет Ф. Кука встановили в американському Клубі дослідників, почесним президентом якого він колись був. Однак, за традицією першопроходцем Північного полюса вважається Роберт Пірі.

Помер Фредерік Кук у забутті. Він написав праці “Моє досягнення полюсу” і “Повернення із полюсу”, опубліковані в 1911 та 1951 рр. на англійській мові.

Вважається, що першими на точку Північного полюсу стали учасники радянської полярної експедиції “Северный полюс-1”, яка почала свою роботу 21 травня 1937 року під 89°26' і 78° зх. д. Експедицію перекинули із острова Рудольф на літаку “Н-170”. До складу полярної четвірки входили: її керівник Іван Дмитрович Папанін (1894-1986) – відповідав за загальне керівництво і спорядження; геофізик і магнітолог-астроном Євген Костянтинович Федоров (1910–1981) – відповідав за метеорологічні спостереження; океанограф і гідробіолог Петро Петрович Ширшов (1905–1953) – відповідав за океанографічні й гідробіологічні спостереження; радист Ернст Теодорович Крендель (1903–1971) – допомагав у проведенні спостережень і відповідав за постійний та надійний зв'язок із материком.

Література:

1. *Бейкер Дж.* История географических открытий и исследований. – М., 1950 (стр. 547, 554-555).
2. *Блон Ж.* Великий час океанов: Полярные моря. – М., 1984 (стр. 97-115).
3. *Внуков Н.* Великие путешественники. – М., 2000 (стр. 510-513).
4. *Карпов Г.В.* Роберт Пири. – М., 1956.
5. *Лактионов А.Ф.* Северный полюс. – М., 1960.
6. *Магидович И.П., Магидович В.И.* Очерки по истории географических открытий. в 5-ти томах. – М., 1985. Том 4 (стр. 219-220, 314).
7. *Сенкевич Ю.А., Шумилов А.В.* В поисках неведомых земель. Судьбы великих путешественников. – М., 2005 (стр. 194-229).
8. 100 великих путешественников. – М., 2000 (стр. 548-560).

Резюме:

Потокий М. ПОКОРЕНИЕ СЕВЕРНОГО ПОЛЮСА В 1909 ГОДУ: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ, СОСТЯЗАНИЕ МЕЖДУ Р. ПИРИ И Ф. КУКОМ

В статье рассматриваются вопросы состязаний между американскими полярниками Робертом Пири и Фредериком Куком за покорение Северного полюса.

Ключевые слова: Арктика, Северный полюс, штурмовая группа, промежуточные лагеря.

Summary:

Potokiy M. THE CONQUEST OF THE NORTH POLE IN 1909: MYTH OR REALITY, OR COMPETITIONS BETWEEN R.PEARLY AND F.COOK (DEVOTED TO THE CENTENARY OF THE CONQUEST).

In the article the question about competitions between American polar explorers Robert Peary and Frederick Cook to take the first place in the North Pole is defined.

Key words: the Arctic, the North Pole, assault team, intermediate camps.

Надійшла 24.11.2009р.